

ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΜΟΥΣΙΚΗΝ
ΕΙΣ ΤΟ ΙΖ' ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

(Ουάσιγκτον 3-8 Αύγουστου 1986)

Υ Π Ο

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Θ. ΣΤΑΘΗ

Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν

Τὸ ΙΖ' Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ποῦ, ὅπως εἶναι γνωστό, συγκαλεῖται κάθε πέντε χρόνια, πραγματοποιήθηκε ἐφέτος στὴν Ουάσιγκτον, τὴν πρωτεύουσα τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, τὴν ἐβδομάδα 3-8 Αὐγούστου 1986. Θεωρῶ χρέος μου, πρὶν προχωρήσω, ν' ἀναφέρω ὅτι χάρις στὴ γενναιοδωρὴ ἀπόφαση τῆς Δ.Ι.Σ. τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νὰ καλύψει τὰ ἐξοδα τοῦ ἀεροπορικοῦ εἰσιτηρίου μου, καὶ τὴν φιλικὴ ἀντίληψη τῆς Μικτῆς Χορωδίας τοῦ ἱ. ν. Ἀγίου Νικολάου τοῦ Φλάσιγκ τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ προσωπικὰ τῆς κυρίας Κατερίνας Ζαρμπῆ, διευθυντρίας αὐτοῦ τοῦ Χοροῦ, νὰ μοῦ χορηγήσει τὰ ἐξοδα διαμονῆς, μπόρεσα νὰ συμμετάσχω σ' αὐτὸ τὸ Συνέδριον, ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐπιστημονικοῦ συνεργάτου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας καὶ ὡς κύριος εἰσηγητῆς στὸ Συμπόσιον περὶ Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Γιὰ τὴν θερμὴ αὐτὴ ἀντίληψη καὶ τελέσφορη βοήθεια ἐκφράζω στοὺς παραπάνω τὴν βαθειὰ μου εὐγνωμοσύνη.

* * *

Τὸ Συνέδριον αὐτό, παρὰ τὶς προσδοκίαις τῶν συνέδρων, δὲν ἦταν ἀπ' τὰ καλύτερα ὀργανωμένα τοῦ εἴδους του. Ἡ πρωτοπειρία τῆς ἰδιωτικῆς Ἑταιρείας Details Inc. ποῦ ἀνέλαβε τὴν ὀργάνωση, παρ' ὅλον τὸν μεγάλον ἀριθμὸ τῶν πρακτόρων της, — ποῦ ἀνέβασαν, γενικὰ, πολὺ τὸ κόστος τῆς συμμετοχῆς, — ἦταν μᾶλλον ἡ αἰτία πολλῶν ἀπρονοησιῶν γιὰ τὴν ὀμαλὴ καὶ ἀπρόσκοπτη διεξαγωγὴ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου. Ἡ ἀνταπόκριση, ἀπ' τὴν ἄλλῃ μεριά, τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων τοῦ εὐρέος φάσματος τῆς Βυζαντινολογίας καὶ ἡ τελικὴ συμμετοχὴ στὸ Συνέδριον ἦταν περιορισμένες λόγῳ τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς δαπανηρότητας τοῦ ταξιδίου μέχρι τὴν Ουάσιγκτον. Οἱ ἀμερικανοὶ ὄχι μονάχα δὲν βοήθησαν τὴν προσέλευση τῶν εὐρωπαϊῶν βυ-

ζαντινολόγων, όπως θα περίμενε κανείς, με κάποιου —όποιοδήποτε— είδους παροχή, αλλά ώρισαν και σε ύψηλά, σχεδόν απαγορευτικά, επίπεδα την διαμονή τους. Υπολογίζεται πώς τελικά οι συνέδριοι δέν ξεπερνούσαν τους τριακοσίους.

Ευχάριστη διαπίστωση, όπως οδήγησε, ήταν τὸ ὅτι, μετὰ τὰ ἀμερικάνικα, δεύτερη γλῶσσα πού ἀκουγόταν νά μιλοῦν μεταξύ τους οἱ συνέδριοι στοὺς χώρους ὅπου γίνονταν οἱ συνεδριάσεις, ἦταν τὰ ἑλληνικά. Μὲ κάποια δόση ὑπερβολῆς ἕνας διαπρεπὴς ἑλληνας βυζαντινολόγος, σὲ μιὰ συντροφιά φίλων, παρατήρησε πὼς «αὐτὸ τὸ Συνέδριο εἶναι ἑλληνοαμερικανικό!» Αὐτὸ φανερώνει τὴν μεγάλη συμμετοχὴ ἑλλήνων ἐπιστημόνων ἀπ' τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπ' τὰ διάφορα Πανεπιστήμια καὶ Κέντρα Ἐρευνῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου ἐργάζονται καὶ διαπρέπουν, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοτιμία τῶν περισσοτέρων ξένων βυζαντινολόγων νά ἐπιδεικνύουν τὴν ἑλληνομάθειά τους· τὰ βυζαντινὰ κείμενα γάρ, καὶ ἡ ἱστορία καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ Βυζαντίου εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐνασχολήσεώς τους.

Τὴν χορεία τῶν ἑλλήνων συνέδρων συγκροτοῦσαν μιὰ πενηντάδα περίπου ἐπιστήμονες, ἀπ' τοὺς ὁποίους οἱ εἴκοσι-εἴκοσι πέντε ἔφτασαν ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, παρ' ὅλες τὶς οικονομικὲς ἀντιξοότητες πού ἀντιμετώπισαν. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπιτροπὴ Βυζαντινῶν Σπουδῶν δὲν κατάφερε νά ἐξοικονομήσει περισσότερα ἀπὸ πέντε ἀεροπορικὰ εἰσιτήρια, καὶ τὰ διάφορα ΑΕΙ καὶ Κέντρα Ἐρευνῶν δὲν ἐπιχορήγησαν παρὰ μὲ πενιχρότατα, σχεδὸν μηδαμινά, ποσὰ τὴν μετάβαση τῶν ἑλλήνων βυζαντινολόγων στὴν Ἀμερικὴ. Ἡ οἰκονομικὴ αὐτὴ στενότητα εἶναι ὁ λόγος πού τελικὰ δὲν συμμετέσχον στὸ Συνέδριο, παρὰ τὴν ἀρχικὴ τους δήλωση καὶ τὴν ἀναγραφή τῶν ὀνομάτων τους στὸ Πρόγραμμα, καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι ἑλληνες ἐπιστήμονες¹.

1. Εἶναι ἴσως χρήσιμο γιὰ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ τοῦ Χρονικοῦ, ν' ἀναφερθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν ἑλλήνων βυζαντινολόγων στὸ ΙΖ' Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἡ εἰδικότητα τοῦ καθενὸς καὶ ὁ τίτλος τῶν εἰσηγήσεων ἢ τῶν ἀνακινώσεων τους μποροῦν ν' ἀναζητηθοῦν ἀπ' τὸν ἐνδιαφερόμενο στὸ Πρόγραμμα τοῦ Συνεδρίου. Συμμετέσχον, λοιπόν, ἐνεργὰ οἱ ἀκόλουθοι (κάποιες παραλείψεις εἶναι ἀναπόφευκτες τώρα πού συντάσσω τὸ Χρονικὸ αὐτὸ, ἀλλ' ὅπως οἴμαι δχι σκόπιμες): Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος, Σπύρος Τρωιάνος, Χαράλαμπος Μπούρας καὶ Λασκαρίνα Μπούρα, Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Βασιλικὴ Πάπουλια, Νικόλαος Δρανδάκης, Ντούλα Μουρίκη, Φανὴ Δροσογιάννη, Φλωρεντία Νοταρᾶ, Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου, Γεώργιος Λάβας, Κωνσταντῖνος Πιτσάκης, Κωνσταντῖνος Νιάρχος, Κωνσταντῖνος Κωνσταντινίδης, Παναγιώτης Πυριοβολῆς, Ἰωακείμ Παπάγγελος, Σοφία Καλοπίση, Μαρία Καμπούρη, Ἀγγελικὴ Λαῖου καὶ ὁ ὑποφαινόμενος Γρηγόριος Στάθης.

Ἀπ' τοὺς ἑλληνες βυζαντινολόγους τοῦ ἐξωτερικοῦ συμμετέσχον οἱ: Ἑλένη Ἀρβελιέρ, Νικόλαος Οἰκονομίδης, Σπύρος Βρυώνης, Ἀθανάσιος Καμπύλης, Ντένο Γιαννακόπουλος, π. Δημήτριος Κωνσταντέλος, Μάριος Φιλιππίδης, Πολυχρόνης Ἐνεπεκίδης, Θεόδωρος Παπαδόπουλλος, Βασίλειος Τζαφέρης, Παναγιώτης Γιαννόπουλος, Ἰωάννης Γιανιάς, Εὐστάθιος

Ἡ Ὄργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπεφύλαξε δύο τιμητικὰς διακρίσεις στὴν ἑλληνικὴ χορεία τῶν ἐπιστημόνων βυζαντινολόγων: τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου κήρυξε ἡ Ἑλένη Ἀρβελιέρ, πρύτανις τῶν Πανεπιστημίων τοῦ Παρισιοῦ, καὶ τὴν καταληκτικὰ ἀποτίμησι τῶν ἐργασιῶν ἔκανε ὁ Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος, καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

* * *

Τὸ Συνέδριο περιελάμβανε κύριες Εἰσηγήσεις (Major Papers), ἐλεύθερες Ἀνακοινώσεις (Short Papers) καὶ Συζητήσεις Στρογγύλης Τραπέζης (Round Table Discussions). Ὅλες οἱ ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου διεξήχθησαν στὶς αἴθουσες τοῦ Πανεπιστημίου Georgetown καὶ τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Σπουδῶν Dumbarton Oaks. Οἱ κύριες Εἰσηγήσεις ἀναγνώσθησαν στὴν ὁμορφὴ μεγάλη αἴθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Georgetown «Healy Hall» σὲ πρωινὰς συνεδριάσεις. Ὅλες οἱ ἄλλες ἐργασίες ἦταν κατανεμημένες τὰ ἀπογεύματα, μὲ μοιραῖο ἐπακόλουθο νὰ συμπίπτει ὁ χρόνος πολλῶν ἀπ' αὐτὰς καὶ νὰ μὴ μποροῦν οἱ ἐνδιαφερόμενοι σύνεδροι νὰ τις παρακολουθήσουν ὅλες.

Οἱ σύνεδροι εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ συναντηθοῦν καὶ νὰ συνάψουν γνῶριμίες σὲ τρεῖς προγραμματισμένες δεξιώσεις: μία κατὰ τὴν τελετὴ ἑναρξέως στὸ Πανεπιστήμιο Georgetown, μία ἄλλη τὴν Δευτέρα (4 Αὐγούστου) στὸ αἶθριο καὶ τοὺς κήπους τοῦ Dumbarton Oaks, καὶ τὴν τρίτη στὴν Walters Art Gallery τῆς Βαλτιμόρης (Τετάρτη 6 Αὐγούστου), ὅπου συνδυάσθηκε μὴ ἐκδρομὴ μὲ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Ἐκθέσεως Silver Treasure from Early Byzantium, καὶ ἰδιαιτέρα: «Ἀργυρᾶ σκευὴ τοῦ 5' αἰῶνα ἀπ' τὴν περιοχὴ τῆς Βυζαντινῆς Συρίας». Τὴν Πέμπτη (17 Αὐγούστου) βράδι ὁ Timothy E. Gregory παρουσίασε μὴ δραματοποιημένη, συμπαθητικὴ, παράσταση «Ἐνα βράδι στὸ Βυζάντιον» (An Evening in Byzantium), σὲ μὴ συρραφὴ βυζαντινῶν κειμένων, καὶ ὁ Λυκοῦργος Ἀγγελόπουλος μὲ τὴν «Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Χορωδία» ἔψαλε βυζαντινοὺς ὕμνους μὲ τὴν ἰδιότυπὴ ἑρμηνεία του καὶ σὲ μὴ ἀπ' τὶς λιγότερα ἐπιτυχεῖς ἐμφανίσεις του².

Μπανάκας, Κάτια Γαλαταριώτου, κι ὅπωςδὴποτε καὶ κάποιοι ἄλλοι — καὶ πολλοὶ φοιτητὲς σὲ ἀμερικανικὰ Πανεπιστήμια.

2. Γνώρίζω πόσο χρήσιμη εἶναι ἡ ἠχητικὴ ἔκφρασι τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ ἓνα Χορὸ Ψαλτῶν σὲ Βυζαντινολογικὰ Συνέδρια, καὶ γνωρίζω πῶς, ὕστερα ἀπὸ παράκαμψιν τῶν οἰκονομικῶν δυσκολιῶν, καταρθώθηκε τὴν τελευταία στιγμὴ ἢ μετάβασιν στὴν Ἀμερικὴ αὐτῆς τῆς Χορωδίας. Ἐκεῖνο ποῦ ἀπομένει νὰ ἀποσαφηνισθῇ ἀπ' τοὺς ἀρμόδιους φορεῖς, — Ὑπουργεῖα, Ὀλυμπιακὴ, ΕΟΤ, ποῦ πληρώνουν τὰ χρήματα —, εἶναι τὸ μὲ ποιά κριτήρια καὶ μὲ ποιοὺς ἱεροκρυφίους τρόπους μεθοδεύεται ἡ ἀποστολὴ μόνο καὶ πάντα αὐτῆς τῆς Χορωδίας νὰ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἑλληνικὴ Ψαλτικὴ Τέχνη.

Ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας στὴν Οὐάσιγκτον κύριος Ἀλέξανδρος Φίλων εἶχε τὴν εὐγενῆ διάθεση νὰ δεξιωθῆ στὸ σπίτι του, τὴν Τρίτη βράδι (5 Αὐγούστου) ἔδωκε τοὺς ἔλληνες καὶ πολλοὺς διασημοὺς ξένους συνέδρους, προσφέροντας ἑλληνικὰ φαγητὰ καὶ κρασιά καὶ συμβάλλοντας καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ στὸ νὰ προσλάβει τὸ Συνέδριο ἔντονο ἑλληνικὸ χρῶμα. Πρόθυμος ἀντιλήπτορας τῶν ἑλλήνων συνέδρων ἦταν καὶ ὁ κύριος Εὐστάθιος Λῶζος, Γραμματέας τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας στὴν Οὐάσιγκτον.

Τὸ ἐπόμενο, ΙΗ' Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἀποφασίσθηκε νὰ συγκληθῆ τὸ 1991, στὴ Μόσχα.

Β'.

Τὸ εἰδικὸ Συμπόσιο γιὰ τὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ σ' αὐτὸ τὸ Συνέδριο περιελάμβανε τρεῖς συνεδριάσεις, τρία ἀπογεύματα· μία συνεδρίαση γιὰ τέσσερις βασικὲς Εἰσηγήσεις καὶ δύο συνεδριάσεις γιὰ τὶς ἐλεύθερες Ἀνακοινώσεις. Ὁ ὀργανωτὴς αὐτοῦ τοῦ Συμποσίου, καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Virginia, Milos Velimirovic φρόντισε καὶ συγκέντρωσε τὰ πλήρη κείμενα τῶν ἀνακοινώσεων τῶν περισσοτέρων συνέδρων μουσικολόγων, τὰ πολλαπλασίασε φωτοτυπικὰ σὲ τόσον ἀριθμὸ ἀντιτύπων ὅσοι καὶ οἱ σύεδροι, καὶ τὰ ἔστειλε ταχυδρομικὰ σὲ ἄλλους, γιὰ νὰ ἐτοιμάσουμε τὰ παντοῖα σχόλια, παρατηρήσεις καὶ κρίσεις, γιὰ μιὰν ἀποδοτικὴ ἐπιστημονικὴ συζήτηση.

Τὸ θέμα τοῦ Συμποσίου εἶχεν ἀποκρυσταλλωθῆ σὲ μιὰ σύσκεψη ποὺ εἶχαμε οἱ Jørgen Raasted, Gregorios Stathis, Dimitri Stefanovic καὶ Milos Velimirovic, τὸν Μάιο τοῦ 1983 στὴν Βαρσοβία, ὅπου βρεθήκαμε ὡς ἰδρυτικὰ μέλη τοῦ Ὁργανισμοῦ «*Monumenta Musicae Antiquae Europae Orientalis*» (Μνημεῖα Ἀρχαίας Μουσικῆς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης)³. Συμφωνήσαμε τότε νὰ συνεχίσουμε καὶ στὴν Οὐάσιγκτον τὴ σπουδὴ τῶν βασικῶν σημείων τοῦ προβλήματος τῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας, γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχαμε ἀνοίξει καρποφόρα συζήτηση στὸ ΙΣΤ' Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν στὴ Βιέννη, τὸ 1981· δηλαδή, ἡ ὑπαρξὴ τῶν χρωματικῶν καὶ «λεπτῶν» διαστημάτων ἀνέκαθεν, ἡ ἐξήγηση ἢ ἀνάλυση καὶ ὀρθὴ ἐρμηνεῖα τῆς σημειογραφίας, ὁ ρυθμὸς τῶν διαφόρων μελῶν, καὶ ἄλλες συνακόλουθες λεπτομέρειες. Τότε μάλιστα, στὴ Βαρσοβία, ὠρίσαμε καὶ τὸ θέμα τῶν βασικῶν Εἰσηγήσεων ὡς «*The Interpretation⁴ of Byzantine Chant*» («Ἡ ἐρμηνεῖα

3. Βλ. Γρηγορίου Θ. Στάθη, «*Monumenta Musicae Antiquae Europae Orientalis*» (Βαρσοβία 21-23 Μαΐου 1983), «Θεολογία» ΝΑ' [1983], τεύχος Δ', σσ. 940-944.

4. Ἡ ἐρωτηματικὴ πρόταση τοῦ Milos Velimirovic ἦταν: «Νὰ ὀρίσουμε ὡς θέμα *Re-interpretation of Byzantine Chant?*» («Ἐπανερμηνεῖα τοῦ Βυζαντινοῦ Μέλους»). Ὁ Ρῶσσεδ ἐπιφυλάχθηκε μὲ ἕνα μορφασμὸ. Ἐγὼ εἶπα: «Γιατὶ νὰ ποῦμε *Re-inter-*

τοῦ Βυζαντινοῦ Μέλους) καὶ ἀλληλοπροτεῖναιμε ὡς εἰσηγητὲς τοὺς Jørgen Raasted, Gregorios Stathis, Kenneth Levy καὶ Dimitri Conomos.

Ὁ τελικὸς προγραμματισμὸς καὶ ἡ κατανομὴ τῶν ἀνακοινώσεων στὶς συνεδριάσεις ἔγιναν ἀπ' τὸν Milos Velimirovic. Εἶχαν δηλώσει συμμετοχὴ περίπου εἴκοσι μουσικολόγοι καὶ προγραμματίστηκαν στὶς συνεδριάσεις τελικὰ δέκα ὀχτώ⁵. Στὸ Συνέδριο, ὥστόσο, παραβρέθηκαν μόνο δεκατέσσερις σύεδροι.

Εἶναι ἐνδιαφέρον καὶ χρήσιμο, θαρρῶ, νὰ μεταφέρω ἐδῶ τὶς σελίδες τοῦ Προγράμματος, ποὺ ἀφοροῦν στὶς τρεῖς συνεδριάσεις τοῦ Συμποσίου περὶ Βυζαντινῆς Μουσικῆς, γὰ νὰ ἔχει ὁ φίλος ἀναγνώστης μιὰ πλήρη εἰκόνα τῶν θεμάτων καὶ τῆς προβληματικῆς ποὺ παρουσιάστηκαν στὸ Συνέδριο. Τὰ ὀνόματα τῶν ἐρευνητῶν, ποὺ τελικὰ δὲν πῆραν μέρος, μὲ τοὺς τίτλους τῶν ἀνακοινώσεών τους, θὰ τὰ ἀναγράψω τελευταῖα στὴν κάθε συνεδρίαση, κάνοντας ἔτσι κάποια ἀντιμετάθεση τῆς σειρᾶς μὲ τὴν ὁποία εἶναι γραμμένα στὸ Πρόγραμμα.

Session 39 (στὸ Πρόγραμμα, σελ. 43)

Music I [Γενικὲς Εἰσηγήσεις]

August 5 2:00-5:00 PM

Georgetown University

Milos Velimirovic, Chair

- Kenneth Levy, «*The Melodic Fabric of Byzantine Choral Hymns*».
- Jørgen Raasted, «*Thoughts on a Revision of the Transcription Rules of the Monumenta Musicae Byzantinae*».
- Grigorios Stathis, «Ἡ Ἐξήγηση τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης».

Αὐτὲς ἦταν οἱ τρεῖς βασικὲς Εἰσηγήσεις τοῦ Συμποσίου, κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ ἢ τέταρτη Εἰσήγηση ἦταν:

Dimitri Conomos, «*The Interpretation of Byzantine Chant*».

Κ' ἦταν προγραμματισμένες στὴν πρώτη αὐτῆ συνεδρίαση καὶ οἱ ἀκόλουθες δυὸ ἀνακοινώσεις:

Hrisanta Trebici-Marin, «*A New Approach to the Form in the Byzantine Chant*».

Giovanni Marzi, «*Automelo e Prosomio: Rapporti tra testo poetico e testo musicale*».

pretation. Νὰ ποῦμε *The Interpretation* νὰ θέσουμε τὸ καίριο θέμα πάλι ἐξ ἀρχῆς. Τώρα μποροῦμε νὰ τὸ κοιτάξουμε ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νέων δεδομένων καὶ ἀπὸ νέες γωνίες». «Ναί, εἶναι προτιμότερο, εἶπε καὶ ὁ Ρῶστεδ' νὰ ποῦμε ἀπλᾶ *The Interpretation*. Γιατὶ ὁ ὅρος *Re-interpretation* ἐνέχει τὴν ἔννοια τῆς ἀναθεωρήσεως — καὶ δὲν εἶναι ὅλα λάθος ὅσα κάναμε μέχρι τώρα». «Σωστά», συμφωνήσαμε ὅλοι.

5. Βλ. σελ. 43, 55 καὶ 63, ἡ συνεδριάσεις 39, 59 καὶ 74 στὸ Πρόγραμμα τοῦ Συνεδρίου.

Session 59 (στό Πρόγραμμα, σελ. 55)

Music II

August 7 2:00-4:30 PM

Georgetown University

Kenneth Levy, Chair

- Peter Jeffery, «*Lost Melodies of the Rite of Jerusalem, and Partial Survivals in the Byzantine and Latin Chant Repertoires*».
- Peter Weinche, «*Some Observations on the Interpretation of Signatures and Accidentals in East and West*».
- Marian Robertson, «*The Good Friday Trisagion on the Coptic Church*».
- Stefanie Janakakis-Merakos, «*Simple and Kalophonic Settings of «Pasa Pnoe»*».
- Gregory Myers, «*The Koukouzelian Didactic Song as an Aid in Transcription of Russian Kondakarian Notation*».
- Susse Gudrum Engberg, «*The Creation and the Disappearance of the Greek Old Testament Lectionary*».

Οί ακόλουθες δύο ανακοινώσεις δέν πραγματοποιήθηκαν:

Gerda Wolfram, «*Begriff und tonale Struktur des Nenano*».

Diane Touliatos, «*Survey of the Byzantine Musical Manuscripts in the Vatican*».

* * *

Session 74 (στό Πρόγραμμα, σελ. 63)

Music III

August 8 1:30-3:50 PM

Georgetown University

Jörgen Raasted, Chair

- Elena Toncheva, «*The Problem of the Postbyzantine Musical Exegesis-Seventeenth Century Musical Exegesis in Ukraine*».
- Nina Konstantinova Ulff-Möller, «*The Connection between Melodic Formulas and Stereotype Text Phrases in Slavonic Stichera*».
- Joan L. Roccasalvo, «*The Nature and Structure of Russian Plainchant*».
- Svetlana Kujumdzieva, «*Κύριε, ἐκέκραξα (Ps. 140,1), Echos I, während der Postbyzantinische Periode*».

Οί τρεῖς ακόλουθες ανακοινώσεις δέν πραγματοποιήθηκαν:

Adriana Sirli, «*Remarks on the Romanian Response to the Byzantine Musical Tradition*».

Nicholas Sshidlovsky, «*Borrowed Chants in Early Slavic Sources of the Sticherarion*».

Sebastian Barbu-Bucur, «*Contributions roumaines dans le domaine de la culture musicale byzantine au Mont Athos*».

Γ'.

Ἄπ' τὶς τρεῖς αὐτὲς συνεδριάσεις, ἡ πρώτη, ὅπως ἦταν φυσικὸ καὶ ἀναμενόμενο, συγκέντρωσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συνέδρων μουσικολόγων κι ἐνὸς ὄχι εὐκαταφρόνητου ἀριθμοῦ ἐπιστημόνων ἄλλων εἰδικότητων. Οἱ τρεῖς Γενικὲς Εἰσηγήσεις ποῦ ἦταν προγραμματισμένες κάλυπταν τὸ θέμα τοῦ Συμποσίου «Ἡ Ἑρμηνεία τοῦ Βυζαντινοῦ Μέλους» σὲ ὅλο του τὸ φάσμα. Οἱ ἄλλες ἀνακοινώσεις, ἄλλες λιγότερο καὶ ἄλλες περισσότερο ἐνδιαφέρουσες, τῶν ἄλλων δυὸ συνεδριάσεων, ἀφοροῦσαν σὲ εἰδικὰ θέματα τῆς ἐπιστήμης τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, μὲ ἐξαιρεση τὴν ἀνακοίνωση τῆς Τόντσιεβα γιὰ τὸ φαινόμενο τῶν ἐξηγήσεων κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα, στὸ λεγόμενο «βουλγαρικὸ μέλος» (Bulgarski Rospen) καὶ σὲ σημειογραφία τοῦ Κιέβου (Kiev Staff Notation).

Ὑστερα ἀπ' αὐτὴ τὴν γενικὴ ἀποτίμηση τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παρόντος Χρονικοῦ ἐπικεντρώνεται στὰ γενόμενα κατὰ τὴν α' συνεδρίαση.

Ὁ Milos Velimirovic, λοιπόν, ποῦ εἶχε τὴν προεδρία αὐτῆς τῆς συνεδριάσεως καὶ ἐπιφυλάχτηκε νὰ μὴ ἔχει γενικὴ Εἰσήγηση, καλωσώρισε καὶ χαιρέτισε τοὺς συνέδρους ἐκ μέρους τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου. Στὴ συνέχεια ἀνέφερε λίγα σχετικὰ μὲ τὸ ἱστορικὸ τῆς ὀργανώσεως αὐτοῦ τοῦ Συμποσίου, τὸν καθορισμὸ τοῦ θέματος κατὰ τὴ σύσκεψη τῆς Βαρσοβίας, ὅπως προανέφερα, καὶ τὴν ἀνάθεση τῶν βασικῶν εἰσηγήσεων σὲ τέσσερις ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ ὑπάρξει πολυμέρεια καὶ πολυφωνία κατὰ τὴν συζήτηση. Ἀφοῦ, ἀκόμα, τόνισε ὅτι ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ βρίσκεται σὲ μιὰ καίρια καμπή, προειδοποίησε, χαριτολογώντας, τὸ ἀκροατήριον, πὼς «ἐδῶ μπροστά μας ἔχουμε τρεῖς γίγαντες τῆς Μουσικολογίας καὶ θὰ παρακολουθήσουμε μιὰ «γίγαντομαχία» μεταξὺ τῶν Levy-Raasted-Stathis». Δικαιολόγησε τὴν ρητορικὴ του ὑπερβολὴ λέγοντας πὼς ὁ καθένας ἀπ' τοὺς τρεῖς βλέπει τὸ θέμα ἀπὸ πολὺ ἐνδιαφέρουσα σκοπιὰ καὶ κάπου-κάπου οἱ ἀπόψεις τους εἶναι ἀντίθετες. Γιὰ νὰ κερδηθῇ χρόνος πρὸς συζήτηση παραχώρησε διάρκεια χρόνου ἐνὸς τετάρτου στὸν Levy καὶ στὸν Raasted καὶ μισῆς ὥρας στὸν ὑποφαινόμενο, ἐπειδὴ ἡ εἰσήγησή μου ἦταν πιὸ γενικὴ.

Ὁ Kenneth Levy, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Princeton, εἶχε τελικὰ ὡς θέμα εἰσηγήσεως «The Classical Melos of Byzantine Hymns» (Τὸ κλασσικὸ μέλος τῶν βυζαντινῶν ὕμνων). Ὡς «κλασσικὸ μέλος» ἐννοεῖ ὁ Levy τὸν «συλλαβικὸ τρόπο» μελοποιήσεως καὶ ψαλμωδήσεως τῶν τροπαρίων τοῦ Εἰρμολογίου καὶ τοῦ Στιχηραρίου, ὅπως βρίσκονται στὰ χειρόγραφα τῶν θ'-ιδ' αἰώνων. Ἐκανε τὴν γενικὴ παρατήρηση, ὅτι τὶς τελευταῖες δεκαετίες οἱ μουσικολόγοι ἐπικεντρώνουν τὴν προσοχή τους σὲ δυὸ θέματα: στὸν «καλωπισμὸ» καὶ στὸ «τονικὸ σύστημα». Δηλαδή, πρῶτο, ἂν τὰ παρασημασμένα

μέλη ψάλλονται «συλλαβικά» όπως είναι γραμμένα, ή αν αυτή ή «συλλαβική» γραφική παράσταση είναι ένας σκελετός της μελωδίας, ή όποια, σαν τελικό άκουσμα είναι το αποτέλεσμα ανάλυσεως ή εξηγήσεως ή καλλωπισμού της σημειογραφίας· και δεύτερο, αν αυτά τα μέλη ψάλλονται μόνο με διατονικά διαστήματα (τόνους και ήμιτόνια), ή υπήρχαν περιπτώσεις, σ' αυτή την πρώιμη περίοδο της μουσικής, κατά τις όποιες ψάλλονταν αλλοιωμένα χρωματικά διαστήματα. Παρέπεμψε για ειδικότερη έντρυφήση στις εισηγήσεις των Ρώστων και Στάθη, και ο ίδιος επέμεινε σε μια σειρά λογικοφανών παρατηρήσεων, για να καταλήξει υποστηρίζοντας πως μόνο συλλαβικά και μόνο διατονικά ψάλλονταν «το κλασσικό βυζαντινό μέλος».

Ο Jørgen Raasted, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης, ανέφερε αρχικά ότι ο Oliver Strunk, μακαρίτης πιά, διευθυντής του 'Οργανισμού «Monumenta Musicae Byzantinae», κατά την ανάπτυξη (το 1970) του βιβλίου «Handbook of the Middle Byzantine Musical Notation» του Tillyard, είχε δηλώσει ότι «θα πρέπει κάποτε να επανεξετάσουμε την μέθοδο των μεταγραφών βάσει των νέων δεδομένων και εμπειριών», και ότι κατά το 1958 τα «Μνημεία Βυζαντινής Μουσικής» απέφασαν να διακόψουν την έκδοση της σειράς «Transcripta» (Μεταγραφές), για πολλούς λόγους και για μια επιφύλαξη ως προς την ορθότητα των μεταγραφών αυτών. Ο ίδιος, λοιπόν, έθιξε πέντε σημεία, σαν δικές του «σκέψεις για μια αναθεώρηση των κανόνων μεταγραφής των βυζαντινών μελών», που χρησιμοποιούν οι ξένοι μουσικολόγοι⁶.

Οί «σκέψεις» του Ρώσταν ανέφερονταν, α) στην δυνατότητα της κατά στίχον, και όχι καταλογάδην, έκδόσεως των βυζαντινών ύμνων, κι όταν εκδίδονται μελισμένοι· β) στην καλλιτέρευση των μεταγραφών ως προς τα «κόκκινα» σημάδια χειρονομίας, που μέχρι τώρα μένουν, τα περισσότερα, έντελως αμετάγραφα· γ) στην καλλιτέρευση ως προς την ρυθμική αξία μερικών σημαδίων· δ) στην επανεξέταση ως προς το μέγεθος των διαστημάτων, αφού ή παραδοχή μόνον του διατονικού γένους τώρα τελευταία έλέγχεται ως μη ορθή, κάτι που οί έλληνες πάντοτε υποστήριζαν· και ε) στην δυνατότητα της «έξη-

6. Η σειρά «Μεταγραφές» των Μνημείων Βυζαντινής Μουσικής της Κοπεγχάγης, — κι έχουν έκδοθη μέχρι τώρα δέκα τόμοι—, και οί όποιεσδήποτε άλλες μεταγραφές που κάνουν στα βιβλία τους οί δυτικοί μουσικολόγοι, δέν είναι παρά άπλή μεταφορά στο πεντάγραμμο της φωνητικής αντίστοιχίας των φωνητικών σημαδίων της βυζαντινής σημειογραφίας, χωρίς την έκφραστική τους ανάλυση, χωρίς την καταγραφή της ενέργειας των χειρονομικών σημαδίων, χωρίς τις παραχορδές και τα χρωματικά ή «λεπτά» διαστήματα και με άββαιότητα για την ρυθμική αξία των σημαδίων. Πάνω σε όλες αυτές τις έλλείψεις στοιχειοθετείται ή αντίθεση και ή διαφωνία της ελληνικής πλευράς ανέκαθεν και τώρα που κορυφώνεται με το έργο του γράφοντος και την φανέρωση πληθώρας αποδεικτικών μαρτυριών, χωρίς στην αναλυτική καταλογογράφηση των Χειρογράφων Βυζαντινής Μουσικής.

γνητικῆς ἐρμηνείας» τῆς σημειογραφίας, ποῦ ἀποτελεῖ ἓνα σοβαρὸ πρόβλημα καὶ πρέπει νὰ βρεθῇ ἓνας τρόπος συνυπάρξεως (*modus vivendi*) γιὰ τοὺς ἐρευνητὲς μὲ διαφορετικὴ τοποθέτηση.

Ὁ ὑποφαινόμενος (Γρηγόριος Στάθης, ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν), εἶπα ἀρχικά, ὅτι ὁ χαρακτήρας τῆς ὁμιλίας μου ὡς Γενικῆς Εἰσηγήσεως μοῦ κανοναρχεῖ ἀυξημένη εὐθύνη, καὶ ὅτι τὸ σχεδιάσμα τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ θέματος ὑπαγορεύεται ἀπ' τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ἀπ' τὴν ἀδιάκοπη δηλαδὴ παράδοση, γραπτὴ καὶ προφορικῆ, τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Σὲ μιὰ προοιμιακῆ θεώρηση τοῦ συνόλου θέματος ποῦ διαπραγματεύτηκα εἶπα τὰ ἑξῆς.

Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη εἶναι ἡ μουσικὴ δημιουργία, βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ, καὶ ἀποτελεῖ τὴν θαυμαστὴν ἐπίτευξιν καὶ ἐνιαίαν παράδοσιν τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος στὸν χῶρον τῶν λατρευτικῶν τεχνῶν. Ἡ ἔκφρασις καὶ ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς καλῆς τέχνης προϋποθέτει σύνολον θεώρησης καὶ γνώσης ὅλων τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς. Τὸ ἄκουσμα ποῦ πρέπει νὰ μᾶς πλημμυρίζει, ὅταν βλέπουμε παρασημασμένη τὴν μουσικὴν αὐτὴν στὴ μεμβράνη καὶ στὸ χαρτὶ τῶν κωδίκων, δὲν εἶναι ἀπλῆ ὑπόθεσις, κι ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σημαδίων μόνο, ἀν μάλιστα τὰ παίρνουμε μεμονωμένα. Κι ὑπάρχει ἓνα πρωταρχικὸ στοιχεῖο, μυστικὸ ἀξίωμα, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν πεμπτοσύνην τῆς πάνσοφης, πράγματι, βυζαντινῆς μουσικῆς δημιουργίας· τὰ σημάδια δὲν παρασημαίνουσι σταθερὰ φωνητικὴν ὀξύτητα, ἀλλὰ μέγεθος διαστήματος, ποῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ κάποια φωνητικὴ ἀφετηρία, («τὸ ἴσον, — χωρὶς γὰρ τούτου ὄλα ἄφωνα»). Ἀπ' τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ἀπορρέει ἡ ποικιλία τῶν διαστημάτων, καὶ ἡ ποικιλία ἄρα τῶν φωνητικῶν καὶ τῶν χειρονομικῶν σημαδίων, ἀφοῦ ποικίλος εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἐκφορᾶς τῆς κάθε συλλαβῆς τοῦ ποιητικοῦ κειμένου.

Εἶναι ἀνάγκη, λοιπόν, νὰ ἐρευνηθοῦν: Α' τὰ Συστατικὰ τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης — δηλαδὴ ὁ λόγος, οἱ φωνές ἢ διαστήματα, τὰ ἐνηχήματα, οἱ ἤχοι· Β' ἡ Σημαδοφωνία — δηλαδὴ τὰ φωνητικὰ σημάδια, τὰ χειρονομικά, οἱ ἄργιες, οἱ φθορές· Γ' οἱ «Θέσεις» τῆς μελοποιίας — δηλαδὴ τὰ μελωδήματα, οἱ θέσεις, οἱ σχηματισμοί· Δ' ἡ Ποικιλία τῆς μελοποιίας — δηλαδὴ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη μελῶν· Ε' ἡ Παράδοσις καὶ ἡ Ἐξέλιξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης.

Ἡ ἐξήγησις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης — τὸ ἄκουσμα, ὕστερα, εἶναι τὸ ζητούμενον μετὰ ἀπὸ μελέτη τῶν ἐξῆς κατ' ἀντιστοιχίαν θεμάτων: Α' ὁ ρυθμὸς τοῦ λόγου, τὸ μέγεθος τῶν διαστημάτων, τὰ ιδιώματα τῶν ἤχων· Β' ἡ ἐνέργεια τῶν φωνητικῶν σημαδίων· Γ' τὸ μελικὸ περιεχόμενον τῶν μεγάλων ὑποστάσεων χειρονομίας· Δ' τὸ μελικὸ περιεχόμενον τῶν θέσεων· Ε' ἡ διάφορη μεταχείρισις τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν τοῦ μέλους.

Ἡ ἱστορικὴ τεκμηρίωσις τῆς ἐξηγήσεως, τέλος, πρέπει νὰ ἀπλώνεται στὴ σύνολον χειρόγραφον παράδοσιν, βυζαντινὴν καὶ μεταβυζαντινὴν, στίς θεω-

ρητικές συγγραφές και στις σημειώσεις—«έξηγήσεις» και παραλλαγές στα περιθώρια ή στα διάστιχα των κωδίκων, στην αδιάκοπη προφορική παράδοση της μουσικής, χωρίς βέβαια να παραθεωρούνται ιστορικά γεγονότα, όπως κυρίως είναι η μεταγραφή των μελών στη σημειογραφία του πενταγράμμου των σιναϊτικῶν χειρογράφων (περί τὸ 1700) και στην αναλυτική σημειογραφία τῆς Νέας Μεθόδου τοῦ 1814-15 στὴν Κωνσταντινούπολη⁷.

Ἄφοῦ διετύπωσα, μὲ κάθε δυνατὴ βραχυλογία, κάποιες ἀπόψεις μου μονάχα γιὰ τὸ καθένα, διέτριψα ἰδιαίτερα α) περὶ τοῦ ρυθμοῦ τοῦ λόγου (Β' μέρος Αα), β) περὶ τοῦ χρωματικοῦ γένους (Β' μέρος Αβ), καὶ γ) περὶ τοῦ μελικοῦ περιεχομένου τῶν μεγάλων ὑποστάσεων καὶ τῶν θέσεων (Β' μέρος Γ'-Δ').

* * *

Μετὰ τὴν παρουσίαση τῶν τριῶν εἰσηγήσεων, ποὺ καὶ οἱ τρεῖς χειροκροτήθηκαν θερμὰ γιὰ τὸ θάρρος στὴ διατύπωση τῶν προσωπικῶν ἀπόψεων, τὴν τόλμη τῆς παρουσιάσεως, τὴν ἀντικειμενικὴ καὶ εὐρεῖα προσέγγιση τοῦ θέματος καὶ τὴν μεστότητα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβολογίας, ἀκολούθησε ἕνας οὐσιαστικὸς καὶ καρποφόρος διάλογος ποὺ διήρκεσε δυὸ ὥρες. Περισσότερο συζητήθηκε τὸ θέμα τῶν χρωματικῶν διαστημάτων, καὶ λιγότερο τὸ θέμα τῆς ἐξηγήσεως τῆς σημειογραφίας. Τὸ θέμα τοῦ ρυθμοῦ, πέρ' ἀπ' τὰ ὅσα διελάμβαναν οἱ εἰσηγήσεις τῶν Ρῶστέδ καὶ Στάθη, δὲν ἀπετέλεσε ἀντικείμενο συζητήσεως, γιὰτὶ εἶναι σχεδιασμένο ἕνα εἰδικὸ Συμπόσιο γι' αὐτὸ στὸ Hernen τῆς Ὀλλανδίας αὐτὸν τὸν Νοέμβριο (1986).

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι καὶ σ' αὐτὸ τὸ Συνέδριο ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ δὲν θεωρήθηκε, ἀπ' τὴν πλευρὰ τῶν δυτικῶν μουσικολόγων, ὡς σύνολο πρόβλημα «ἐρμηνείας» τῆς σημειογραφίας καὶ τελικῆς ψαλμωδῆσεως τοῦ παρασημασμένου μέλους. Ἡ προσοχὴ καὶ ἡ ἔρευνα στράφηκε σὲ ἐπὶ μέρους θέματα μὲ ἐπακόλουθο νὰ διαφεύγει τὸ τελικὸ ζητούμενο ποὺ εἶναι τὸ «ἄκουσμα», ἡ «ἐρμηνεία», ἡ «ἐκφραση» τῶν σημαδίων τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Τὸ τελικὸ ἄκουσμα, ἡ μελώδηση, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας τῆς σημειογραφίας ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν διαστημάτων (χρωματικῶν-διατονικῶν), ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸ (ποιητικὸ-μελικό), ὡς πρὸς τὴν δυναμικὴ ἐνέργεια τῶν σημαδίων, φωνητικῶν καὶ χειρονομικῶν, δηλαδὴ τὴν «ἐξήγηση» ἢ «ἀνάλυση» τοῦ μελικοῦ περιεχομένου τῆς σημειογραφίας.

Ἡ χειρόγραφη παράδοση, τὰ ἴδια τὰ μουσικὰ κείμενα καὶ οἱ θεωρητικὲς συγγραφές, μᾶς μαρτυροῦν τὴν ὕπαρξη τοῦ χρωματικοῦ γένους ἀνεκάθευ

7. Ἡ περικοπὴ αὐτὴ δημοσιεύτηκε καὶ ὡς Abstract (Περίληψη) στὴ σελ. 327 τοῦ τόμου «The 17th International Byzantine Congress 1986. Abstracts of Short Papers», Washington August 3-8, [1986].

στήν Βυζαντινὴ Μουσική. Ὁ Jōrgen Raasted προσπαθεῖ νὰ πεισθῆ γι' αὐτὸ τὸ γεγονός μετὰ τὴν παρατήρηση (ἀπ' τὴν δεκαετία τοῦ '60) τοῦ φαινομένου τῶν «λανθασμένων μαρτυριῶν» (wrong signatures) στὰ μουσικὰ κείμενα. Στὸ Συνέδριον κατέβαλε μιὰ φιλότιμη προσπάθεια, στὸ διάλογό του κυρίως μετὰ τὸν Levy, νὰ καταστήσει κατανοητὴ τὴν μετάθεση τοῦ ἡμιτόνου κατὰ τὶς «λανθασμένες μαρτυρίες» — περίπτωση παραχορδῆς—, ποὺ δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ «χρῶμα» στήν Βυζαντινὴ Μουσική. Οἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Levy ὅτι ὑπάρχουν καταγραμμένες «χρωματικὲς» βυζαντινὲς μελωδίεσ⁸ κατὰ τὸν θ' καὶ ι' αἰῶνα μετὰ δυτικὴ σημειογραφία τοῦ καιροῦ ἐκείνου, χωρὶς ὅμως χρωματικὰ διαστήματα, ὠδήγησε τὴ συζήτηση στὸ θέμα κατὰ πόσο οἱ δυτικοί, ὅπως καὶ οἱ σλάβοι, μποροῦσαν ν' ἀκούσουν χρωματικὰ διαστήματα, καί, τὸ κυριώτερον, ἂν μποροῦσαν νὰ τὰ ἀποδώσουν. Ἡ ἀμφιβολία αὕτη, ποὺ μπορεῖ νὰ τεκμηριωθῆ μετὰ μιὰ σειρά ἀπτόνων ἀποδείξεων, κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα, μετὰ μεταγραφάς, ὅπως συγκεκριμένα προέβαλε στὴ συζήτηση, βυζαντινῶν μελῶν στὴ σημειογραφία τοῦ Κιέβου, ἀδυνατίζει πολὺ τὶς αἰτιάσεις κατὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ χρωματικοῦ γένους στὴ Βυζαντινὴ Μουσική,

Μετὰ μιὰν ἄλλη δική μου παρεμβολὴ στὸν διάλογο, ἐπέσυρα τὴν προσοχὴ στὸ γεγονός τῆς ποικιλίας τῶν χρωματικῶν διαστημάτων, στὰ λεγόμενα «λεπτὰ» διαστήματα· χρωματικὸ γένος δὲν εἶναι ἢ πιστοποίηση τῆς παραχορδῆς καὶ τῆς τοποθετήσεως τοῦ ἡμιτόνου σὲ ἄλλη θέση μέσα σ' ἓνα τετράχορδο. Ἡ θεωρία τοῦ κώδικα EBE 899 (ιε' αἰῶνας) εἶναι σαφῆς γιὰ τὶς φθορὰς καὶ τὰ ποικίλα χρωματικὰ διαστήματα, πρᾶγμα ποὺ ἀπτηχεῖ ὅπωςδὴποτε μιὰ παλαιότερη παράδοση.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν «ἐξήγηση» τῆς σημειογραφίας. Ἔχουμε μαρτυρίες καὶ ἀποδείξεις στὸν ιε' αἰῶνα, — καὶ φυσικὰ σὲ ὅλη τὴν μεταβυζαντινὴ περίοδο—, πρᾶγμα ποὺ μᾶς βοηθᾷ νὰ πᾶμε ἀρκετὰ πρὸς τὰ πίσω, ἀναδρομικά. Ὑπάρχουν, ὡστόσο, καὶ κάποιες ἐπιφυλάξεις ποὺ στοιχειοθετοῦνται, κυρίως, ἀπ' τὴν ὑπαρξὴ περιπτώσεων «διπλοῦ μέλους» στὸν ιε' αἰῶνα⁹, ὅπου ἡ διφωνία καὶ ἡ ἀντιστοιχία τῶν σημαδίων χρόνου ἐγείρουν σημαντικὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν παραδοχὴ μιᾶς γενικευμένης ἀναλυτικῆς ἐρμηνείας τῆς σημειογραφίας κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδο.

Τὸ θέμα ἐντοπίζεται καὶ πάλι στὴν δυνατότητα μελωδήσεως τῆς ἴδιας

8. Πρὸβλ. Egon Wellesz, «Eastern Elements in Western Chant», MMB, American Series, volume I, 1947.

9. Πρὸβλ. Γ. ρ. Θ. Στᾶθης, «Μιὰ παρουσίαση τῶν περιπτώσεων ἑπιπλοῦ μέλους κατὰ τὴν τῶν Λατίνων Ψαλτικῆν» στὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἀνακοίνωση στὸ μουσικολογικὸ Συνέδριον τῶν Δελφῶν, ποὺ ὠργάνωσε τὸ Εὐρωπαϊκὸ Πολιτιστικὸ Κέντρο Δελφῶν, τὸ τετράημερον 4-7 Σεπτεμβρίου 1986, μετὰ θέμα «Ἑλληνικὴ Μουσική: Ἀρχαία, Βυζαντινὴ, Νεώτερη Παραδοσιακὴ» (ὑπὸ ἐκτύπωση στὰ Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου).

σημειογραφίας κατά δύο τρόπους· τὸν ἀπλούστερο — σύντομη ἐξήγηση, καὶ τὸν ἔντεχνο — ἀργὴ ἐξήγηση. Κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο, ἡ ἐξήγηση πού ἀρχίζει νὰ καταγράφεται καὶ παραδίδεται εἶναι, βέβαια, ἡ ἀργὴ ἐξήγηση, ὡς δυσκολότερη ὑπόθεση· ἡ σύντομη παράδοση τοῦ μέλους ἦταν αὐτονόητη, ἐπιβεβλημένη ἀσματικὴ πράξις.

* * *

Στὸ Συνέδριο αὐτὸ τῆς Οὐάσιγκτον, ἴσως μπορῶ νὰ πῶ πῶς δὲν σημειώθηκε θεαματικὴ πρόοδος. Ἐγινε ὅμως καλύτερα ἀντιληπτό, πῶς κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο τὰ πράγματα εἶναι ξεκαθαρισμένα καὶ πρέπει κι οἱ δυτικοὶ μουσικολόγοι νὰ «μποῦν» σ' αὐτὴν τὴν περίοδο. Ἐξίσου κατέστη σαφὲς πῶς στὴν πρώιμη βυζαντινὴν περίοδο — καὶ στὴν προπαρασημαντικὴν περίοδο τῆς ὕμνογραφίας — (αἰῶνες η'-ιβ') ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ εἶχε μιὰν ἀπλούστερη μορφή, ὄχι βέβαια πάντοτε «συλλαβική», — κι ὑπάρχουν ἀποδείξεις γι' αὐτό.

Τὸ θέμα πού παραμένει ἀνοιχτό, εἶναι ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ τῶν ὀψιμῶν βυζαντινῶν αἰώνων, ιγ'-ιε'. Ἐκείνη ἡ ἀναγέννηση, ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος στὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα, τῆς α' Παλαιολογείου περιόδου (α' ἡμισυ ιδ' αἰῶνα) μὲ τὸν Ἑσυχασμὸ στὴν Θεολογία καὶ τὴν «καλοφωνία» στὴ βυζαντινὴ μελοποιία, μοιάζει ν' ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐξελιξέως τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, ὅπως τελικὰ ἔφτασε ἐξελιγμένη, μέσ' ἀπ' τοὺς ἀγιασμένους δρόμους τῆς παράδοσης, μέχρις ἐμᾶς.